

компонент ціннісного досвіду суб'єктів педагогічної дії¹, спираючись на реальну своєрідність формування ціннісного досвіду особистості, конструктивну практику і подальше особистісно-професійне наукове зростання керівника-лідера.

Резюмуючи вищезазначене, зауважимо, що сучасними пріоритетними напрямками державної освітньої політики України має бути: орієнтація на особистість та збереження і трансляція молодим поколінням національних і загальнолюдських цінностей; створення рівних можливостей у здобутті освіти; підвищення соціального статусу і професіоналізму працівників освіти, посилення їх державної і суспільної підтримки; розвиток освіти, як відкритої державно-суспільної системи; інтеграція вітчизняної вищої освіти до європейського та світового освітніх просторів². Інтерпретація загальнолюдських цінностей як ціннісно-орієнтованого цілісного підходу до навчання, що забезпечує сенс життя і діяльність людини, фіксується в історично конкретних формах культури і теоретично обґрунтовує важливість проблеми виміру якості вищої освіти з позицій людиномірності.

Сидорчук Т. М.,
кандидат історичних наук,
керівник Науково-дослідного центру орієнталістики імені Омеляна Пріцака
Національного університету «Києво-Могилянська академія»
sydorchuktm@ukma.edu.ua

ОМЕЛЯН ПРИЦАК – ПРОВІДНИЙ ПРЕДСТАВНИК І ЛІДЕР УКРАЇНСЬКОЇ ЗАРУБІЖНОЇ НАУКИ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТОЛІТТЯ

Стаття присвячена висвітленню ключової ролі видатного вченого другої половини ХХ ст. Омеляна Пріцака у створенні та розбудові українознавчого центру в Гарвардському університеті в 1960-1990-х рр. Розкривається значення вченого як автора концепції української науки в США, організатора- засновника і першого директора Українського наукового інституту Гарвардського університету, викладача, ініціатора і творця різноманітних науково-

¹ Семенова Алла. (2016). Ціннісний вимір досвіду суб'єктів педагогічної дії: *Монографія*. Одеса : Бондаренко М. О. 436. URI : https://www.pedagogic-master.com.ua/public/semenova/tsinisnyi_vymir.pdf.

² Коломієць Л. В., Семенова А. В. (2020). Дистанційне навчання та якість освіти: парадигмальна криза людиноцентризму освітньої політики або про роль особистості педагога. *Вища школа : науково-практичне видання*. № 11-12 (196). С. 7–29. URI : https://www.pedagogic-master.com.ua/public/sbornik_2020_11_12.pdf

дослідницьких програм і проектів, які сприяли інтеграції україністики у міжнародний науковий процес.

Ключові слова: Омелян Прицак, українознавчий центр Гарвардського університету, українська зарубіжна наука.

The article is dedicated to highlighting the key role of the outstanding scholar of the second half of the twentieth century professor Omeljan Pritsak in the creation and development of the Ukrainian Studies Centre at Harvard University in the 1960s-1990s. The importance of the scholar as the author of the concept of Ukrainian science in the USA, the organizer-founder and the first director of the Harvard Ukrainian Research Institute, a teacher, initiator and creator of various research programs and projects that contributed to the integration of Ukrainian studies in the international scientific process is revealed.

Key words: Omeljan Pritsak, Ukrainian Research Centre of Harvard University, Ukrainian studies abroad.

Мовознавець, сходознавець, історик, історіософ Омелян Прицак (1919-2006) був одним з небагатьох українських вчених, який здобув наукове визнання в світовій гуманітарній науці другої половини ХХ ст. Опинившись в Німеччині як оstarбайтер у 1943 р., він пройшов усі щаблі наукової кар'єри від студента Берлінського і докторанта Гьоттінгенського університетів до професора Гамбурзького університету в 1957 р. та став одним з провідних німецьких тюркологів. Запрошений як гостьовий професор до Гарвардського університету в 1960 р., вчений увійшов до американської наукової спільноти, працюючи протягом тридцяти років спочатку професором Вашингтонського університету (Сієтл), а згодом – професором департаменту близькосхідних мов і цивілізацій Гарвардського університету. Однак у пропонованій статті ми зосередимося на розкритті ролі і значення О. Прицака в українській зарубіжній науці та його особистого внеску у розвиток україністики в Північній Америці та в розбудову українознавчого центру в Гарвардському університеті.

В автобіографічному нарисі, написаному напередодні свого шістдесятиріччя, О. Прицак, осмислюючи своє життя та науковий доробок, з очевидною іронією до астрології зазначив таке: «За знаком зодіаку я Овен (7 квітня) – баран із золотим руном. Як Овен я маю бути дуже енергійним (одна з моїх колишніх секретарок придумала для мене прізвисько «Торнадо») і наполегливим, а також прагнути реалізувати нездійсненні мрії. Це схоже на правду, адже мене завжди приваблювали лише ті завдання, які здавалися безнадійними та вимагали величезної кількості енергії. Схоже, мій розум створений для вирішення проблем».[12: р. X.] Така власна характеристика своєї вдачі, внутрішніх рис і особистісної моделі поведінки підтверджується всім життям вченого, який від гімназійних часів виявляв подиву гідні ініціативи,

працьовитість, відповідальність, сміливість і цілеспрямованість у втіленні поставлених перед собою завдань.

Довідавшись у підлітковому віці в час навчання в Тернопільській польській гімназії в 1930-х рр. про загибель батька-воїна Української галицької армії в польському таборі військовополонених у 1919 р., О. Пріцак прийняв українську ідентичність,[12: р. XIII; 3: С. 64] якій не зрадив до кінця життя попри домінуюче польськомовне освітнє середовище періоду навчання у Львівському університеті до 1940 р., життя та інтеграцію в Німеччині в 1940-1950-х рр. та в США в 1960-1980-х рр.

Такі якості характеру О. Пріцака, як жага до знань, допитливість, енергійні пошуки себе у творчості, проявилися ще в гімназійний період. В цьому контексті треба згадати його активну участь у гімназійному філологічному гуртку та відважність учня сьомого класу подати допис про діяльність очолюваного ним гуртка і вірш для опублікування у львівському польськомовному журналі з питань античності – щомісячнику «*Filomata*», редактором якого був професор Львівського університету Ришард Ганшинець (1888–1958). [11: S.471–472] З початку навчання на гуманітарному факультеті Львівського університету імені Яна-Казимира в 1936 р. О. Пріцак одночасно здобував знання та розпочав дослідницьку роботу в історико-джерелознавчій комісії Наукового товариства Шевченка під керівництвом Івана Крип'якевича (1886–1967). Ще в студентські роки О. Пріцак надрукував 20 історичних розвідок у наукових збірниках і часописах.[9: р. 8–9; 2: С. 11–12] Навчаючись з 1943 р. у Берлінському університеті, О. Пріцак бере активну участь в діяльності українського студентського товариства «Мазепинець», яке згодом очолює, а також бере участь у виданні Бюлетеня Централі Національної організації українських студентів у Німеччині.

Завдяки успішному захисту у 1948 р. у Гьоттінгенському університеті дисертації на звання доктора філології зі спеціальності «сходознавство» та подальшій наполегливій дослідницькій праці О. Пріцак здійснює без перебільшення карколомну наукову кар'єру, увійшовши до кола відомих німецьких сходознавців і представляючи німецьку сходознавчу науку на міжнародному рівні. У 1950-і рр. він відіграє ключову роль у створенні в Гьоттінгені міжнародного наукового товариства «*Societas Uralo-Altaica*», яке згодом очолює, а також засновує і редагує його друкований орган «*Ural-Altäische Jahrbücher*» та видавничу серію «*Ural-Altäische Bibliothek*», бере участь у постанні міжнародного наукового форуму «*The Permanent International Altaistic Conference*» для фахівців з алтаїстики з різних країн світу.

Отже, на момент приїзду до США 41-річний О. Пріцак був визнаним міжнародною науковою спільнотою вченим, зі значним досвідом викладацької

праці в Гьоттінгенському, Кільському і Гамбурзькому університетах, дослідницької роботи в Кембриджському, Краківському і Варшавському університетах, а також досвідом міжнародної науково-організаційної діяльності. Тому запрошення Гарвардським університетом у 1960 р. О. Пріцака як гостьового професора можна розглядати як вияв одного з провідних університетів США високої оцінки внеску і ролі вченого в світовій науці. Після річної науково-дослідницької роботи в Гарварді, О. Пріцак кілька років обіймає посаду професора тюркології та історії Центральної Азії Вашингтонського університету (Сіетл), а 1964 р. повертається до Гарвардського університету на запропоновану йому посаду професора тюркології й пов'язує свою подальшу наукову і викладацьку працю до виходу на пенсію у 1989 р. з цим всесвітньовідомим вишом.

Переїзд О. Пріцака з Німеччини до США відіграв роль переломного чинника в його науковій, викладацькій та науково-організаційній діяльності. Досягнувши завдяки своїй ерудиції, працьовитості, посвяті улюбленій справі вершин наукової кар'єри – визнання у світовому сходознавстві, посаду професора одного з найпрестижніших університетів світу та очільника тюркологічних і алтайських студій на міжнародному рівні як президент *Societas Uralo-Altaica*, О. Пріцак з притаманною йому енергією і завзятістю з середини 1960-х р. і до кінця життя присвячує себе україністиці. Про цей свідомий вибір на користь україністики він неодноразово говорив як про «іспит совісті». Зокрема, в одному інтерв'ю вчений так охарактеризував своє рішення: «Коли мені виповнилося 45 років, я зробив іспит своїй совісті. І зрозумів, що сходознавство ніколи не було основною моєю метою, а скоріше засобом, ключем для вивчення східних джерел. Моя відповідальність – це історія України, до якої я повинен повернутись. Я справді зрікся всіх керівних посад у світовій алтаїстиці, чим викликав здивування своїх міжнародних колег. Мене справді не раз запитували, чи правда, що я поміняв престижну сходознавчу науку на непрестижну україністику. Це останнє й стало для мене стимулом піднести українознавство до престижного міжнародного рівня».[6: С. 13]

Цей без перебільшення кардинальний крок О. Пріцака в його житті був спричинений низкою обставин, характерних для політичного, економічного, соціального і громадського життя США після Другої світової війни. По-перше, до Північної Америки з Європи переїхала значна кількість українців у пошуку політично-правового захисту і праці, в результаті чого на кінець 1950-х рр. США стали місцем осідку найбільш чисельної української діаспори у світі. По-друге, українці попередніх хвиль еміграції до США здобули успішний досвід національної, економічної і громадсько-культурної самоорганізації, що сприяло більш інтенсивному розгортанню різноманітних сторін

життєдіяльності української громади в післявоєнний період завдяки появі і активному включенню нових членів української спільноти. По-третє, на час приїзду О. Пріцака до США, українська діаспора зміцніла економічно і в середовищі української молоді сформувалося гостре усвідомлення необхідності зберегти національну ідентичність та бажання отримати знання з історії і культури своєї батьківщини. В результаті Союз Українських Студентських Товариств Америки 1957 р. на своєму третьому конгресі ухвалив рішення про створення Фонду катедри українознавства (далі: ФКУ) для збору коштів для заснування кафедри українознавства в одному з американських університетів. Зібравши до 1967 р. під головуванням Степана Хемича (1928-2001) 250 тисяч доларів, керівництво ФКУ почали шукати «відповідну людину, яка вміла б, мала б для того відвагу і потрібні кваліфікації, щоб зайнятися важкою і складною справою організування осередку українознавства в якомусь американському університеті».[7: С. X] Управа ФКУ звернулася з відповідною пропозицією до О. Пріцака, враховуючи його знання, багаторічний успішний науково-організаційний досвід, авторитет серед наукової спільноти, яку вчений прийняв без вагань.

Як науковець з системним мисленням, вихованець європейської освітньої наукової системи, ґрунтовно вивчивши американську модель університетської освіти, О. Пріцак насамперед розробив не просто план створення однієї українознавчої кафедри, а концепцію організації і завдання української науки в США. Після представлення свого бачення перед членами ФКУ та провідними представниками українських організацій О. Пріцак очолив Наукову раду ФКУ для її реалізації. Про своє рішення взятися за таку нелегку і відповідальну справу вчений писав: «Така справа – сполучити теорію з практикою – мене цілком полонила. І з того часу я повністю включився у справу творення українського наукового осередку».[5: С. XXXIII]

Згідно концепції О. Пріцака, центр українських студій мав бути створений саме у Гарвардському університеті – найстарішому і найавторитетнішому університеті США, мав складатися з трьох кафедр – української історії, мови і літератури, тобто тих гуманітарних наук, які безпосередньо пов'язані з національною культурою та ідентичністю, а також мав включати науково-дослідний інститут. Діяльність кафедр мала забезпечувати повну програму навчання і неперервний процес підготовки молодих фахівців-україністів, при чому як українців за походженням, так і не українців. Інститут був покликаний формувати наступні покоління науковців з числа випускників трьох кафедр, залучати до наукової співпраці професорів українознавчих дисциплін з інших університетів, а також уможлилював би публікації наукової літератури з україністики, брак якої гостро відчувався в усіх американських університетах.

Оскільки створення кожної кафедри потребувало внесення до університету відповідного фонду, відсотки з якого покривають діяльність кафедри, О. Пріцак навіть запропонував план наповнення цього фонду, який приблизно складав понад два млн. доларів.[4: С. 10]

Концепція О. Пріцака багатьом українцям, в тому числі впливовим діячам і науковцям серед української спільноти, видавалася фантастичною і нездійсненною. Частина членів української громади були налаштовані скептично щодо спроможності українців зібрати таку суму коштів. Тому вони наполягали на заснуванні лише однієї кафедри і до того ж в непровідних університетах, в яких на відкриття кафедри потрібно було внести значно менший фонд, ніж у Гарвардському університеті. Попри гарячі дискусії щодо концепції О. Пріцака в українському середовищі, гостру критику і закиди в недоцільності витратити кошти і зусилля українців на примарні ідеї, якими рясніє українська преса Північної Америки тих років, вчений за підтримки невеликого кола членів ФКУ, допомозі колег – професорів Гарвардського університету та завдяки безпрецедентній жертвовності українців США, крок за кроком реалізовував свою концепцію.

Менше, ніж за рік від дати представлення концепції О. Пріцака, 22 січня 1968 р. у 50-ті роковини проголошення української державності, між ФКУ та корпорацією Гарвардського університету була підписана угода про створення українознавчого центру в Гарварді. В травні 1968 р. декан гуманітарного факультету Франклін Л. Форд (1920–2003) затвердив Комітет українських студій з п'яти гарвардських професорів на чолі з О. Пріцаком для планування і координації курсів і програм з українознавчих дисциплін, пошуку і призначення кандидатів на викладацькі посади, підготовки відкриття трьох українознавчих кафедр.

Сформований європейською науковою школою О. Пріцак у структурі українознавчого центру запроваджував апробовані насамперед у німецькій науці науково-освітні практики, зокрема, науковий семінар. Участь у семінарі професорів, досвідчених науковців та молодих дослідників мала допомогти останнім краще оволодіти методами і методологією наукових досліджень. О. Пріцак одразу залучив до діяльності центру студентів та докторантів, серед яких, зокрема, були відомі сьогодні вчені і професори американських і канадських університетів – Орест Субтельний, Любомир Гайда, Григорій Грабович, Френк Сисин, Зенон Когут. Кожний з них пройшов кількарічний вишкіл через виступи і дискусії на науковому семінарі, а також підготовку і видання протоколів кожного засідання семінару з обов'язковим викладом включав тезисів доповіді, резюме висловлених учасниками думок тощо. 1970 р. О. Пріцак ініціював створення першого наукового періодичного журналу

центру «Resenzija», який ставив за мету представляти огляд публікацій українських радянських науковців у галузі української історії, літератури, мовознавства, а також споріднених наукових дисциплін – соціології, антропології, археології та політичних наук, і в підготовці якого провідну роль відігравали молоді дослідники-україністи [14]. Одним з найбільших перших досягнень українознавчого центру став захист Орестом Субтельним 1973 р. першої докторської дисертації з української тематики у Гарвардському університеті, присвяченої стосункам Пилипа Орлика з Кримським ханством і Османською імперією та підготовленої під керівництвом Омеляна Пріцака та Олександра Оглоблина (1899–1992).

Систематичне формування нових поколінь україністів у Гарварді почалося з відкриття спочатку кафедри історії України імені Михайла Грушевського, яку очолив О. Пріцак, згодом – кафедри української мови імені Олександра Потебні та кафедри української літератури імені Дмитра Чижевського. Як наслідок широкомасштабної роз'яснювальної роботи зростаючої кількості відділень ФКУ в місцях проживання українців у США і Канади та різносторонньої організаційної і комунікаційної роботи самого О. Пріцака стрімко зросло число прихильників і меценатів ідеї гарвардського українознавчого центру, завдяки пожертвам яких вдалося зібрати 1.800.000 доларів для внесення фонду до Гарвардського університету на відкриття трьох українознавчих кафедр.[3: С. 76] Сам факт створення цих кафедр у провідному американському університеті в 1970-і рр. з патрональними іменами відомих українських вчених мав велике значення для позиціонування україністики як повноправної і самодостатньої галузі в системі світової науки поза межами України, де її вільний і повноцінний розвиток був неможливий.

1973 р. завдяки подальшій фінансовій підтримці української громади вдалося реалізувати другий засадничий пункт концепції українознавчого центру – відкриття в структурі Гарварду дослідного інституту під офіційною назвою Український науковий інститут Гарвардського університету (далі: УНІГУ), який вже понад 40 років виступає репрезентантом української науки в США й у світі. Ще до постановня інституту за ініціативою О. Пріцака була започаткована видавнича діяльність центру, яка через брак української наукової літератури в американських бібліотеках фокусувалася на виданні та перевиданні джерел з історії та культури України, вибраних творів класиків української гуманітарної науки, антологій української літератури. Видання під назвою «Harvard Series in Ukrainian Studies» були покликані забезпечити перш за все студіюючу молодь та дослідників необхідною науковою літературою і джерелами. В цій серії побачили світ праці О. Оглоблина, Ф. Савченка,

Ю. Луцького, М. Кордуби, Д. Чижевського, а також «Літопис Самовидця» і «Галицько-Волинський літопис».[13: р. 23–26]

Важливим кроком в утвердженні україністики на міжнародному рівні стало постання наукового періодичного англomовного журналу «Harvard Ukrainian Studies», який почав виходити з 1977 р. Пріцак залучив до редколегії та дорадчого органу журналу окрім співробітників УНІГУ ще двадцять вчених зі США, Канади, Австрії, Великобританії, Ізраїлю, Італії, Німеччини, Польщі, Румунії, Туреччини, Франції і Чехословаччини. Редколегія журналу під керівництвом О. Пріцака в 1977–1990 рр. опублікувала статті, рецензії, історичні документи понад 300 авторів з різних країн світу [1]. Плани та результати видавничої діяльності УНІГУ в цілому та роль О. Пріцака у формуванні УНІГУ як потужного і авторитетного українознавчого науково-видавничого центру у 1970-1980-і рр. детально висвітлені у праці одного з його гарвардських учнів Френка Сисина.[15: р. 99–103]

У 1980-х рр. УНІГУ під керівництвом О. Пріцака розпочинає ще один масштабний науковий проект, який увійшов в історію під назвою «Гарвардський Проект Тисячоліття християнства на Русі-Україні». Вчергове зарубіжні українські діячі звертаються до О. Пріцака з пропозицією організувати гідне відзначення українською діаспорою Тисячоліття християнства на Русі. Пріцак в характерному для нього стилі розробляє наукову концепцію та в подальшому виконує чільну роль в її реалізації, а УНІГУ стає своєрідним інтелектуальним і науково-організаційним центром проведення масштабних та довгострокових заходів із залученням наукових та церковних інституцій різних країн Європи і Америки. Одним з центральних пунктів цього проекту була підготовка і видання багатотомного корпусу української досекулярної літератури XI–XVIII ст. під назвою «Harvard Library of Early Ukrainian Literature». У рамках проекту передбачалося видати до 50 томів, при цьому кожний твір мав з'явитися трьома мовами: фототипічне видання мовою оригіналу, а також у перекладі сучасною українською та англійською мовами. Низка томів вийшли за редагуванням О. Пріцака, кілька ж томів були підготовлені безпосередньо вченим.[13: р. 29–35] 1988 р. О. Пріцак організовує та очолює проведення Міжнародного конгресу, присвяченого Тисячоліттю християнства на Русі у м. Равенна (Італія), з подальшим виданням його матеріалів [10].

Наприкінці 1980-х років, О. Пріцак ініціює скликання установчої конференції україністів світу для створення Міжнародної асоціації україністів, що було здійснено у 1989 р. у Неаполі (Італія) за участі науковців України, Італії, Польщі, США, Канади.

Роль О. Пріцака у створенні українознавчого центру у Гарвардському університеті важко переоцінити. Особливо на початковому етапі вченому необхідно було докласти і застосувати максимум зусиль, наукових аргументів, особистих зв'язків, дипломатичних методів під час численних зустрічей і обговорень з керівництвом і професорами університету. Протягом кількох років О. Пріцак систематично виступав з доповідями перед зібраннями українців, на радіо, давав інтерв'ю журналістам, публікував дописи в часописах, агітуючи українську спільноту підтримати створення українського осередку у Гарварді. Викладаючи в університеті протягом понеділка-четверга, він майже щотижня у п'ятницю-неділю мав подорожі по українських громадах США і Канади, під час яких, як він писав, «проповідував «кафедральну віру».[5: С. ХХІV] При цьому треба зауважити, що обов'язки голови Наукової ради ФКУ, Комітету українських студій, професора новоствореної кафедри історії України, керівника докторантів-україністів, згодом – директора УНІГУ О. Пріцак виконував без жодної матеріальної винагороди. До того ж, відповідно до практики Гарвардського університету він як керівник нового структурного підрозділу мав право звільнитися від половини педагогічного навантаження за основним місцем роботи – професора кафедри тюркології, отримуючи половину платні з кошторису нового підрозділу. Однак вчений відмовився від цього права, щоб заощадити фонди українських студій на потреби українознавчого центру і на стипендії для студентів і докторантів.[8: С. ХХ]

Крім організаційної і викладацької роботи О. Пріцак активно займався дослідженням історії України, зокрема 1981 р. вийшов перший том його фундаментальної праці «Origin of Rus'». У низці академічних періодичних видань, наукових збірників університетів різних країн світу виходили його статті, рецензії з домінуючою українознавчою тематикою. – [2: С. 19–39]

Підсумовуючи, можемо ствердити, що Омелян Пріцак завдяки широкій ерудиції і науково обґрунтованим аргументам, здатності брати на себе виконання суспільно важливих і складних рішень, володіючи силою впливу і переконання, відіграв ключову роль у створенні, розбудові і діяльності протягом двадцяти років українознавчого центру в Гарвардському університеті.

Вчений-енциклопедист, з великою посвятою науці і покликанням творця, О. Пріцак, отримавши ґрунтовну освіту і науковий вишкіл у визначних польських, українських, німецьких науковців, створив конкурентноспроможний і визнаний міжнародною науковою спільнотою українознавчий центр у Гарварді, чим сприяв інтеграції україністики у світовий науковий процес.

Базові принципи та модель організації української науки у США, закладені О. Пріцаком в основу діяльності українського центру Гарвардського

університету понад 50 років тому, забезпечили його спадкоємність, довготривале та плідне функціонування до сьогоднішнього дня незалежно від зміни керівництва, поколінь співробітників, науково-методологічних та технологічних інновацій.

ЛІТЕРАТУРА ТА СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гарвардські українознавчі студії. Показчик до томів I-XV (1997-1991) / Уклали Кетрін Додгсон Тейлор, Зоя Борисюк. – Київ : Інститут української археографії Академії наук України, 1992. – 175 с.
2. Омелян Пріцак. Біобібліографічний показчик, 1937-2018 / упоряд.: О. Д. Василюк, Ю. М. Кочубей. – К.: 2019. – 106 с.
3. Пріцак Омелян. Мій шлях історика // Пріцак Омелян. Історіософія та історіографія Михайла Грушевського. – Київ; Кембрідж, 1991. – С. 64-76.
4. Пріцак Омелян. Організація і завдання української науки в ЗДА // Пріцак Омелян. Чому катедри українознавства у Гарварді? Вибір статей на теми культурної політики (1967-1973). – Кембрідж, Масс. – Нью-Йорк, Н. Й., 1973. – С. 3-11.
5. Пріцак Омелян. Чому катедри українознавства у Гарварді? Вибір статей на теми культурної політики (1967-1973). – Кембрідж, Масс. – Нью-Йорк, Н. Й., 1973. – С. XXXIII-XXXV.
6. Сходознавство – наука аристократична // Голос України. Газета Верховної Ради України. – 3 червня 1992 р. – № 102 (352). – С. 13.
7. Тарнавський Богдан. Слово від ФКУ // Пріцак Омелян. Чому катедри українознавства у Гарварді? Вибір статей на теми культурної політики (1967-1973). – Кембрідж, Масс. – Нью-Йорк, Н. Й., 1973. – С. IX-XIII.
8. Хемич Степан. Омелян Пріцак – силуетка його студентської і наукової діяльності // Пріцак Омелян. Чому катедри українознавства у Гарварді? Вибір статей на теми культурної політики (1967-1973). – Кембрідж, Масс. – Нью-Йорк, Н. Й., 1973. – С. XIV-XXI.
9. Hajda Lubomyr. The Bibliographie of Omeljan Pritsak // Harvard Ukrainian Studies. Eucharistion: Essays presented to Omeljan Pritsak on his Sixtieth Birthday by his Colleagues and Students, Vols. III-IV. Parts 1, 2 (1979-1980). P.7-50.
10. Harvard Ukrainian Studies. Special issue “Proceedings of the International Congress Commemorating the Millennium of Christianity in Rus’ – Ukraine”. – Cambridge, Mass. : Harvard Ukrainian Research Institute, 1989. – Vols. XII/XIII (1988/1989). – 894 p.
11. Pricak Emil. Horatius 7 // Filomata. – Lwów, 1935. – L. 71. – S. 471-472.
12. Pritsak Omeljan. Apologia Pro Vita Sua In: Journal of Turkish Studies / Türklük Bilgisi Araştırmaları / Editor: Şinasi Tekin. – Cambridge, Mass. : Harvard University 1978. – P. IX-XVIII.
13. Publications. Harvard Series in Ukrainian Studies. – Cambridge, MA : Harvard Ukrainian Research Institute, [1990]. – 56 p.
14. Recenzija. A Review of Soviet Ukrainian Scholarly Publications. – Cambridge, Mass., 1970-1979. – 16 vols.
15. Sysyn Frank. Omeljan Pritsak and the Establishment of Ukrainian Studies at Harvard: The Vision and the Actuality // Омелян Пріцак: Життєпис. Спадщина. Наукові інтереси. До 100-річчя від дня народження : збірник наук. праць / Упорядн. Таїса Сидорчук. – Київ : Національний університет «Києво-Могилянська академія», 2021. – 290 с.